

A-52799

Eesti Arheoloogiaseltsi Teated 1992 (3)

Reports of the Estonian Archaeological Society 1992 (3)

STILUS

3

Toimetajad: Ülle Tamla ja Valter Lang

Eesti Arheoloogiaselts

Tallinn 1992

Koostaja: Valter Lang
Kaanekujundus: Priit Herodes
Makett: a/s "HumP"

Toimetus: Rütli 6, Tallinn EE 0101, Eesti
tel.: 601-682

© 1992 Eesti Arheoloogiaselts

TARTU ÜLIKOOL.
RAAMATUKOBU

Toivo Aus

TALLINNA KESKAEGSED SAVINÕUD

*Uurimus savinõude süstematiseerimisest Harju tänava
äärest saadud nõuleidude põhjal*

1. Sissejuhatus

1. 1. Uurimuse taust

Käesolevat uurimust on mõjutanud needsamad probleemid, millega on kokku puutunud enamus Põhja-Euroopa linnaarheoloogid. Põhimõtteline erinevus on selles, et tänaseks on Põhja-Euroopas linnaarheoloogia (terminoloogia kohta vt. Drake 1984, 13 jj.) olemas, Eestis mitte. Laiema kõlapinnaga probleemid algavad muinasaja uurimisele spetsialiseerunud arheoloogide ignorantsusest (Pihlman 1988, 133-134; Drake 1984, 14-15) ja lõpevad läbitöötamata leidude uputusega. Jääb veel lisada, et kuigi Tallinnas on viimastel aastakümnetel kaevatud peaaegu igal aastal, on Tallinna vastuoluliste geneesikäsitluste hulgas arheoloogide tööd teiste uurijate omadest nõrgemad (vrdl. Jaanits, Laul, Lõugas & Tõnisson 1982, 327, 337-338; Raam 1989, 16-17; Zobel 1980, 5-8).

Konkreetne situatsioon mõjutas Tallinnas Harju t. lääneküljel toimunud nn. linnaarheoloogilisi kaevamisi järgmiselt. Kui pikemaajalistena planeeritud tööd kolme aasta (1988-1990) möödumisel katkestati, jagunes kaevand kolmeks: läbikaevatud (u. 270 m²), pooleldi läbikaevatud (u. 408 m²) ja osaliselt läbikaevatud (u. 720 m²) alaks (vt. joon. 2).

Kuna alles kolmandal aastal suudeti uurimused Harju tänaval viia nõutavale arheoloogiliste kaevamiste tasemele, jäid varem osaliselt ja pooleldi läbikaevatud alade uurimistulemused puudulikuks. Sellest tingituna on järgnev savinõude uurimus tehtud põhiliselt läbikaevatud alalt saadud savinõukatkete põhjal (vt. 1. 3.).

1. 2. Uurimuse eesmärk ja ülesehitus

Käesoleva lühiauurimuse eesmärk on Eesti alalt saadud muinas- ja keskaegsete nõude võrdlemine Rootsis väljatöötatud ühtse Skandinaavia süsteemiga. Eelkõige on seda vaja Eesti alalt väljakaevatud keskaegsete nõude süstematiseerimiseks ja dateerimiseks. Alles seejärel saab keraamikat kasutada Eesti linnauurimises ning rahvusvahelistes linnauurimisprojektides (Andersson 1983).

Nimetatud ühtse süsteemi aluseks on rühmitatud nõud. Harju t. kaevandist saadud savinõukildude baasil viidi läbi eriuuringud ja Rootsi süstematiseerimismetoodikat kasutades moodustati uuritava-test nõudest näidisrühmad, mida saab kasutada mitte ainult Tallinna, vaid ka teiste Eesti linnade keskaegsete nõude süstematiseerimiseks ja dateerimiseks. Töö põhiosa (vt. 3.) käsitlebki nõude rühmitamise printsiipe ja rühmitatud nõude tunnuseid. Sellele eelneb ülevaade ka Harju t. kaevandi asukoha pinnamoest ja pinnase stratigraafiast (vt. 2.). Võrdlusandmeid, analüüsi tulemusi ja radiosüsiniku dateeringuid kasutades tuuakse kokkuvõttes ära näidisrühmadesse paigutatud nõude esialgsed dateeringud. Lühiauurimuse lõpus kasutatakse neid dateeringuid ehitusetappide ja -faaside dateerimiseks ning samuti mõningate üldistuste tegemiseks.

1. 3. Uurimismaterjal

Kõik uuritavad savinõukillud olid nummerdatud ja varustatud leiukaardiga, kuhu olid märgitud täpsed andmed antud killu leiukohast. Kõik savinõukatked omasid iseseisvat leiunumbrit, kuid need katked, mis hiljem kokku liimiti, jäid peale seda ühe numbri alla.

Leiumaterjali hulgas (3725 eset) oli savinõukatkeid 2891 (77,6 %). Uurimisaluste nõude hulka ei võetud 20. sajandil kasutatuid (744 katket), numbrita või kaardita katkeid (76) ega osaliselt läbikaevatud alalt saadud katkeid (458, vt. 1. 1.). Kuna pooleldi läbikaevatud alalt saadud katkete hulgas oli stratifitseeritud leide ainult 7,1 %, siis tuli needki leiud (324) paigutada taustmaterjali hulka. Kokkuvõttes jäi uurimisaluseid savinõukilde järele 1289 (vt. 4.).

2. Kaevandi asukoht ja kaevetööde meetod

2. 1. Pinnamood

Harju tänava lääneküljele rajatud kaevand paiknes Toompea saarlava kagunõlvast välja ulatuva 6-7 m kõrguse astangu jalamil. Looduslik maapind koosnes astangu lael kruusadest ja astangu jalamil rannaäärsetest halvasti sorteerunud liivadest. Liivadest leiti nõrgkivi sisaldavast nõrgliivast lääts, mis osutab võimalusele, et selle koha läheduses võis nõlvale avaneda allikas. Liivadest leiti ka sisseuhtekihte, mis olid tekkinud tasemele, kuhu enamik aastast ulatus põhjavesi. See annab alust oletusele, et kaevatav ala on olnud liigniiske ning selle asustamisel oldi sunnitud arvestama mööda Toompea saarlava nõlvu allavalguva pinnaseveega (vt. joon. 1). /1/

2. 2. Kaevetööde meetod

Arheoloogiliste kaevamiste läbiviimisel kasutati põhiliselt nn. ehitusarheoloogilist meetodit (Drake 1984, 16), mille juures koondati peatähelepanu kihtide eraldamisele, pinnase stratigraafia rekonstrueerimisele ning hoonesäilmete ja kihtidevahelise seose tuvastamisele. Kultuurkihti ei kaevatud läbi üksikuid ruume hõlmavate korraste, vaid kaevandi ruute hõlmavate kihtide kaupa. Pinnaseprofiilid ja hoonesäilmed fikseeriti kokku 253 joonisel ja 334 fotol.

2. 3. Pinnase stratigraafia

Kihtide eraldamisel lähtuti mullaproovide analüüside tulemustest. /2/ Kultuurkihi alumises osas paiknesid kaks kogu kaevandi ulatuses osaliselt säilinud kihti. Nendest üleval pool oli tegu hoonete ja kinnistute alale tekkinud lokaalsete kihtidega.

Alumisest kihist leitud taimsete makrojäänuste põhjal võib väita, et algselt oli antud kohas niiske rohumaad. Alumise kihi säilivus sõltus hilisemast ehitustegevusest. Kohtades, kus varasemate puithoonete peale ei ehitatud kivihooneid, oli kihis säilinud rohkem loodusliku keskkonna taimede jäänuseid. Kinnistu 531-II alal olid looduslikus taimkattes toimunud esmased muutused põhjustatud ilmselt loomapidamisest (vt. joon. 2).

Kuna sama kinnistu alalt leiti alumisest kihist ka jälgi sõnnikust, lehtpuu okste puru /3/ ja sütt, paekivitükke, okaspuu koore jääneid,

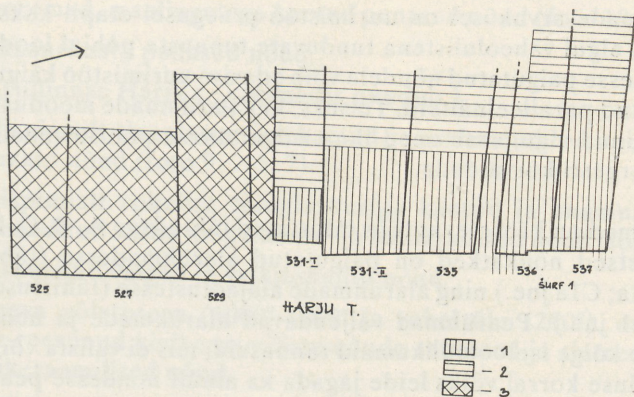

loomaluid /4/ ning prahipaikade taimede seemneid, siis võib pidada tõenäoliseks, et kunagi oli see ala alumise kihi kõrgusel hoonestatud (vt. joon. 9).

Siinjuures võib täheldada, et Toompea saarlava nõlva jalamil on kihtide säilivusaste sõltuvuses pinnamoest. Tegu on arheoloogilisteks uurimistöödeks võrdlemisi ebasoodsa uurimiskeskonnaga, sest pinnasevete vooluteel asunud ala ei pakkunud jääkorgaanikale soodsaid ladestumisvõimalusi (Caune 1989, 16-17). Ka hoonerususid ei ole siin oma kohale jäetud, vaid need on minema veetud või ära kasutatud uute hoonete ehituseks. Nii tuleb kinnistu 531-II puhulgi arvestada võimalusega, et alumise kihi ülemine osa on hilisema ehitustegevuse käigus eemaldatud. See aga tähendab, et pinnase stratigraafia on kinnistu alal katkenud alumise kihi kõrgusel.

Teine kiht oli alumisest sõmeram, segatum ja põlenum. Kihis esines intensiivse inimtegevuse tundemärke. Ehitustegevusele osutasid männipuu laastud, kasetohu ja muu puukoore katked ning paekivitükid. Ilmselt kahjutules hävinud hoonetele viitasid süsi ja põlenud puidutükid. Endisaegset olmet kajastasid rukki- ja nisuterad, looma-, linnu- ning kalaluud, kalasoomused ja humala seemned. Loomapidamisest andis tunnistust kihist leitud sõnnik. Rikkalikule tõestusmaterjalile vaatamata ei olnud ka teise kihi kõrgusel hoonete

Joon. 2. Kaevandi plaan. 1 läbikaevatud ala, 2 pooleldi läbikaevatud ala, 3 osaliselt läbikaevatud ala.

Fig. 2. Map of the excavation area. 1 completely excavated area. 2 half excavated area, 3 partially excavated area.

palke ega põrandaid säilinud. Suure tõenäosusega on teisegi kihi näol tegu kohalejäänud tasanduskihiga.

Kõrgemal paiknevad lokaalsed kihid olid seostatavad üksikute hoonete jäänetega.

3. Savinõude rühmad

3. 1. Savinõude rühmitamise põhimõtted

Kui rühmade tähistamisel on kasutatud D. Sellingu (1955) A-, B-, C-jaotust, siis rühmitamise üldised printsiibid ning pea- ja alarühmade tähistused pärinevad K. Carlssoni (1982), M. Forsströmi (1976), B. Brobergi ja M. Hasselmo (1981) ning A. Pihlmani (1989) uurimustest. Kuna autoril ei ole olnud võimalust viidatud uurimustes kasutatud leiumaterjali näha, siis komplitseeris see Eesti ja välismaiste nõurühmade võrdlemist. Ebatäpsuste vältimiseks ei kopeeritud Skandinaavia autorite kasutatud pea- ja alarühmade süsteemi täielikult, vaid loodi süsteem, mis toetub eeskätt Harju t. kaevandi nõukatke spetsiaalsete uuringute tulemustele /5/ ning kus paarühmade arv on võimalikult väike (4) ja alajaotustega alarühmade arv suhteliselt suur (25).

Alarühmade arvukusel on uurimistöö praegusel etapil kaks eelist. Esiteks, algul väheolulistena tunduvate tunnuste põhjal loodud alarühmadesse paigutatud nõudele võib edasise uurimistöö käigus leida dateeritud paralleelnäiteid. Teiseks, kui alarühmade moodustamisel on tekkinud vigu, saab need ilma rühmitamise põhisüsteemi muutmata kergesti kõrvaldada.

Pearühmad on käesolevas töös tähistatud tähtedega A, B, C, D. Kõik konkreetset nõukatked on paigutatud alarühmadesse (tähistused A1a; B1a; C1a jne.) ning alarühmade alajaotustesse (tähistused B1a-1; C1b-1 jne.). Pearühmad väljendavad alarühmade ja nende alajaotuste kõige iseloomulikumaid tunnuseid, mis ei välista võimalust, et vajaduse korral võiks leide jagada ka ainult nendesse pearühmadesse.

3. 2. Pea- ja alarühmad

- A. Madalal (kuni 900°) temperatuuril põletatud käsitsi- ja kedral valmistatud kodumaised mustjashallid nõud.
- A1a. Käsitsivalmistatud mustjashallid või punase- ja hallikihilised nõud.
- A2a. Vanemad kedral vormitud glasuurimata mustjashallid või punase- ja hallikihilised nõud.
- A2b. Nooremad kedral vormitud mustjashallid või punase- ja hallikihilised nõud.
- B. Keskmisel (900°-1100°) temperatuuril põletatud ning enamuses tinaglasuuriga kaetud punased, hallid ja valged nõud.
- B1a. Metalliläikelise pinnaga glasuurimata helehallid ja valkjad nõud (vt. 3. 3. 2. 6, foto 8: 2).
- B1a-1. Metalliläikelise pinnaga glasuurimata hallid ja tumehallid nõud (foto 8: 2).
- B2a. Vanemad, välispinnalt (erandjuhtudel ka sisepinnalt) tinaglasuuriga kaetud punased ja halli- ja punasekihilised nõud (foto 9: 6).
- B2b. Nooremad, sisepinnalt või sise- ja välispinnalt tinaglasuuriga kaetud punased nõud (foto 10: 1).
- B2c. Nooremad, maalingutega kaetud punased nõud (foto 10: 2, 3).
- B2d. Glasuurimata punased nõud.
- B3a. - (Tallinnas Harju t. kaevandis puudub.)
- B3b. Välispinnalt tinaglasuuriga kaetud ja ornamenditud punakas-beezhid nõud (foto 9: 2-5, 7).
- B3c. Välispinnalt roheline tinaglasuuriga kaetud ja enamuses ornamenditud hallid ning punase- ja hallikihilised nõud (foto 9:1).
- B4. Glasuuritud valged ja valkjashallid nõud.
- C. Tugeva põletusega (1000°-1200° ja vahel üle 1200°), osaliselt sint-reerunud kivikeraamiliste nõude sarnased ja sintreerunud kivikeraamilised nõud.
- C1a. - (Tallinnas Harju t. kaevandis puudub.)
- C1b. Osaliselt sintreerunud, glasuurimata, sinaka varjundiga hallid ning halli- ja punasekihilised nõud (foto 11: 1, 2).
- C1b-1. Glasuurimata pruunid, beezhid ja kollased (ka mitmekihiliselt põletatud) nõud (foto 11: 3).

- C1b-2.* Glasuurimata punased ning punase- ja hallikihilised nõud.
- C1c.* Lilla ja pruuni kattekihiga kaetud beezhid nõud (foto 12: 2, 4).
- C1c-1.* Lilla kattekihiga kaetud hallid ning punase- ja hallikihilised nõud (foto 12: 1, 2).
- C2a.* Osaliselt sintreerunud, üle 1200° temperatuuril põletatud, soolaglasuuriga kaetud hallikasvalged ning tume- ja helehallid nõud (foto 11: 4).
- C2b.* Sintreerunud, üle 1200° temperatuuril põletatud, soolaglasuuri- ga kaetud hallikasvalged ning tume- ja helehallid nõud.
- D.* Fajanss- ja portselannõud.
- D1a.* Fajanssnõud.
- D2a.* Portselannõud.
- E.* Erandid.
- E1a.* 1000°-1200° temperatuuril põletatud metalliläikelise pinnaga glasuurimata tumehallid nõud (foto 1: 1).
- E1b.* Mitmesugused erandnõud.

3. 3. Uuritud savinõude kirjeldus

3. 3. 1. Alarühmad *A1a*, *A2a* ja *A2b*

3. 3. 1. 1. *Savi koostis*

A1a nõude savile lisatud liiv koosneb põhiliselt kuni 0,25 mm läbimõõduga halvasti kulutatud kvartsist. Vähesel määral esineb ka päevakivi ja biotiiti. Poore on palju. Ebakorrapärase kujuga lõhede kõrval tuleb ette ka pikisuunalisi (pikkus üle 1 mm, laius kuni 0,5 mm) lõhesid.

A2a nõude savile lisatud liiv koosneb kvartsist, päevakivist ja biotiidist. Terade suurus kõigub 0,25-1 mm piires, kuid valdavalt on tegu ainult 0,5-1 mm suuruste teradega. Suhteliselt palju esineb pikliku kujuga poore (pikkus üle 1 mm, laius 0,1-0,25 mm).

A2b nõude savile lisatud kivipurd koosneb kulumata, kuni üle 1 mm läbimõõduga kvartsi, päevakivi ja biotiidi teradest. Materjali hulgas domineerivad kuni 0,1 mm läbimõõduga kohati porsunud terad. Sa-

vimass on väga poorne. Valdavalt on tegu kuni 1 mm läbimõõduga ebakorrapärase kujuga pooridega (foto 1).

A1a ja A2a nõude mineraloogilises koostises on vähe erinevusi. A2a nõude savikoostises on kvartsiterade ümardatuse aste ehk veidi suurem. Võrreldes A1a ja A2a nõude savikoostist A2b nõude savikoostisega, tulid esile järgmised erinevused: 1) A2b nõude savile on liiva asemel lisatud kivi purdu; 2) kivi purru ja liiva algvivid on erinevad; 3) A2b nõude savimassi poorsus on kõige suurem. Toodud erinevuste põhjal võib oletada, et A1a ja A2a nõud võisid olla kasutusel üheaegselt.

3. 3. 1. 2. Põletamiskeskond

Nõud on põletatud redutseerivas keskkonnas. Osa nõude murdepindadel esineb punase- ja hallivärvilisi kihte, mistõttu võib arvata, et tegu on kas korduva põletuse või sekundaarse põlemisega. /8/

3. 3. 1. 3. Pinnakate ja ornament

A2a ja A2b nõudest esineb 10,4 % kildudel joon- ja halvasti jälgitavat laineornamenti.

3. 3. 1. 4. Servaprofiilid

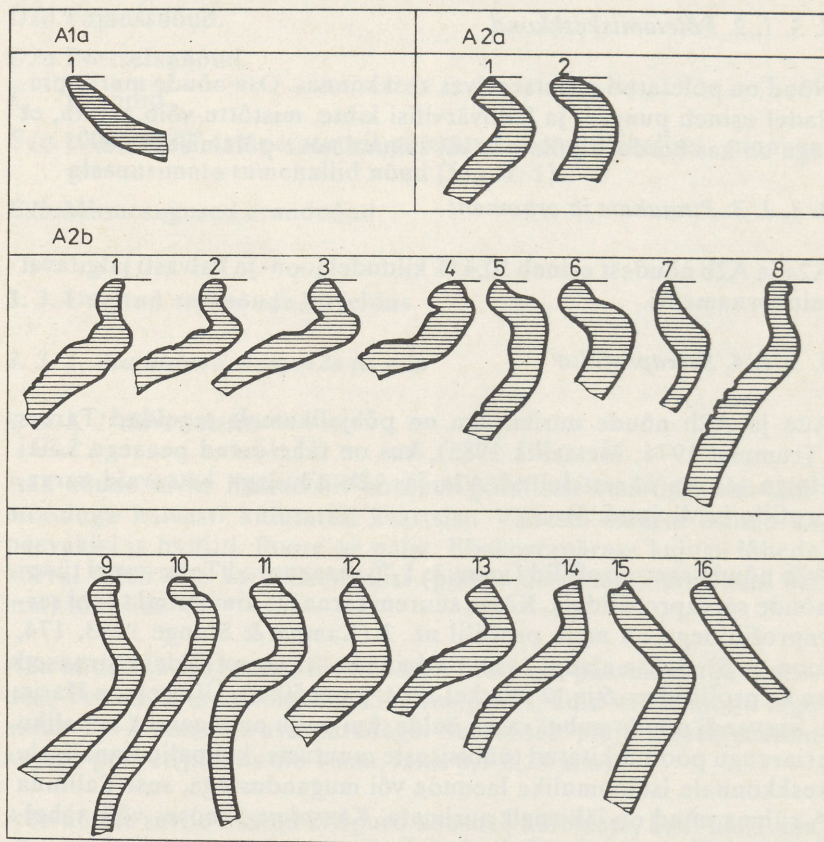
A2a ja A2b nõude uurimisega on põhjalikumalt tegeldud Tartus (Trummal 1974; Metsallik 1985), kus on täheldatud peaaegu kõiki Harju tänava äärest leitud A2a ja A2b nõudega kattuvaid servaprofiile (vrld. joon. 3).

A2b nõude servaprofiilid (joon. 3: 1-7) sarnanevad Teteroweri tüüpi nõude servaprofiilidele. Kõige suurem sarnasus nimetatud tüüpi servaprofiilidega on meie profiilil nr. 3 (Lampe & Stange 1983, 174, joon. 3: S). Saksa aladel kasutatud nõude servaprofiilidele sarnased on ka profiilid nr. 5 ja 12 (Nickel 1964, joon. 50: a). Üldiselt on Harju t. kaevandi nõude puhul raske öelda, kui palju on tegemist kohaliku eriarengu poolt tekitatud tüübisestest muutustest, kui palju linnalisele keskkonnale iseloomulike laenude või mugandustega, sest Tallinna A rühma nõud on lähemalt uurimata. Käesolevas seoses võib täheldada, et Teteroweri tüüpi nõudele sarnaste anumate katkeid on leitud Tallinnas ka näiteks Barbara kalmistult ja Raekoja platsilt (AK 5777: 247, 200; 4061: 162, 504, 929, 6, 819).

3. 3. 1. 5. Dateering

Tartus on käsitletavate A2a nõude servaprofiilidele analoogseid profiile dateeritud 11.-12. sajandisse./9/ Hiliseid Teteroweri tüüpi nõusid on saksa arheoloogid paigutanud 12.-13. sajandisse (Lampe 1983, 173) ning Tartus on samasugused nõud dateeritud 12. sajandi lõppu ja 13. sajandisse. Ülejäänud A2b rühma nõudele lähedasi nõusid dateeritakse Tartus samuti 12. sajandi lõppu - 13. sajandisse (vt. joon. 3: 12), kuid ka 12.-13. sajandisse (vt. joon. 3: 15), 13. sajandi lõppu - 14. sajandisse (joon. 3: 9) ja 14.-15. sajandisse (joon. 3: 10) (Metsallik 1985, 55, rühmad 13-16 ja 11-12).

Joon. 3. A1a, A2a ja A2b nõude servaprofiile.

Fig. 3. Rim-profiles of A1a, A2a and A2b vessels.

3. 3. 2. Rühmad B1a, B1a-1 ja E1a

3. 3. 2. 1. B1a nõude savile lisatud liiv koosneb valdavalt 0,1 mm suurusega hästi kulutatud kvartsiteradest. Vähesel määral esineb ka kuni 0,05 mm suurust kulutamata kvartsi. Poorsus on keskmine. Nähtavad olid pikisuunalised lõhed (pikkus kuni 1 mm, laius kuni 0,1 mm, vt. foto 2).

3. 3. 2. 2. Nõud on põletatud redutseerivas keskkonnas.

3. 3. 2. 3. Kõikide alarühmade nõude pindasid katab teralise faktuuriga metalliläikeline kattekiht, mistõttu neid nõusid tuntakse ka nn. sinihallide nõude nime all. Ornamenti esineb harva. Kolmeteistkümnest B1a nõukatkest olid ornamenditud kaks.

3. 3. 2. 4. Sarnaste servaprofiilidega nõusid (joon. 4) on leitud Rootsis (vrđl. Broberg & Hasselmo 1981, 36: 21, 22, 41; 41: 139-148; 49: 28, 19; 55: 6, 7).

3. 3. 2. 5. Rootsisis on nende alarühmade vanemaid nõusid dateeritud 12. sajandisse ja 12.-13. sajandi vahetusse. Samade alarühmade hilisemaid variante on valmistatud 13. sajandi teisel poolel ning need võisid olla käibel veel 14. sajandilgi. Üldiselt toonitatakse vaadeldavate nõude seost Pingsdorfi tüüpi nõudega. Peetakse tõenäoliseks, et neid on valmistatud Hannoveri ümbruskonnas alates 12. sajandi algusest, näiteks Duingenis, ning 12. sajandi lõpus - 13. sajandi alguses Siegburgis. Kõnealuseid nõusid on hakatud eksportima alates 12. sajandi keskpaigast. Näiteks Visbyse on nad jõudnud umbes 12. sajandi teisel poolel ning teistesse Rootsi linnadesse umbes 13. sajandi teisel poolel (Carlsson 1982, 18, 61; Forsström 1976, 138-139; Broberg & Hasselmo 1981, 118, 125, 126, 131).

3. 3. 2. 6. Sõltuvalt sellest, kas on lähtutud põletamistemperatuurist või mineraloogilise analüüsi tulemustest, paigutatakse vaadeldavaid nõusid kas C1a või BI:2 rühmadesse./10/ Käesolevas uurimuses on arvestatud mõlemaga. Nõude põletamistemperatuur kattub osaliselt B rühma nõudega, osaliselt on viimaste omast kõrgem (vt. 3. 2.).

B1a ja B1a-1 nõusid eraldab üksteisest murdepinna värvus. Lisaks nimetatud nõudele esines leiuaineses veel B1a-1 nõukatkele sarnaseid katkeid, mille põletamistemperatuur oli 1200 kraadile lähemal kui 1000 kraadile. Kuna kõnealuste katkete juures täheldati ka mõn-

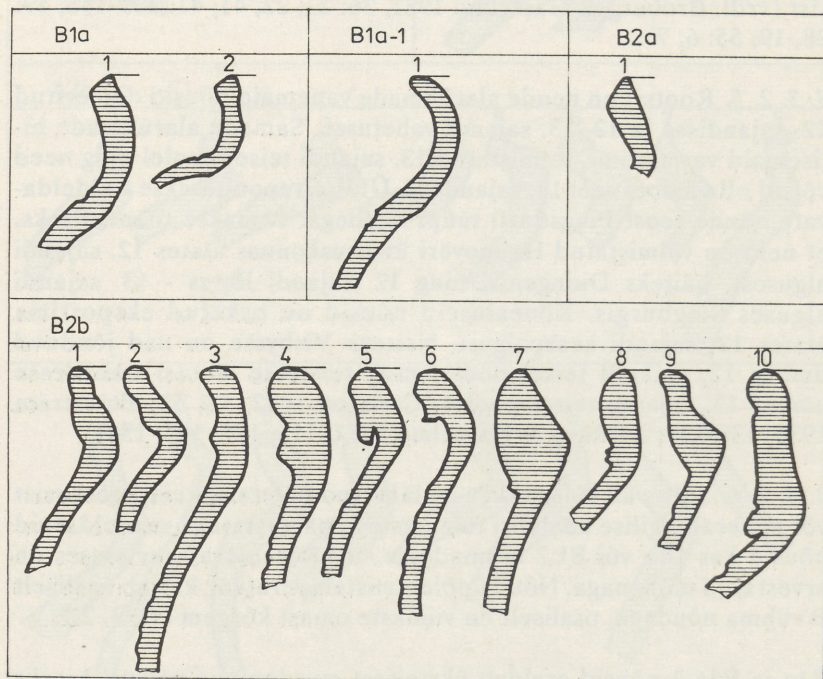

ingaid sintreerumise tunnuseid, siis paigutati kõnealused killud kuni täiendava informatsiooni saamiseni erandrühma E1a (vt. eespool, 3. 2.). E1a nõude näol võib olla tegu B1a nõude hilisema variandiga.

3. 3. 3. Alarühmad B2a ja B2b

3. 3. 3. 1. B2a nõude savile lisatud liiv koosneb kuni 0,1 mm läbimõduga kvartsi- ja mõningatest 0,1-0,25 mm läbimõduga päevakiviteradest. Vähesel määral esineb ka hästikulutatud 0,1-0,25 mm suurusega kvartsiteri. Poorsus on väike. Erisuunaliste lõhede suurusks mõõdeti kuni 0,5 mm.

3. 3. 3. 2. Alarühmades domineerivad oksüdeerivas keskkonnas põletatud nõud. Nende kõrval esineb ka halli- ja punasekihiliseks põletatud nõusid (vt. viide 8).

Joon. 4. B1a, B1a-1, B2a ja B2b nõude servaprofiile.

Fig. 4. Rim-profiles of B1a, B1a-1, B2a and B2b vessels.

3. 3. 3. 3. B2a nõude glasuuri spektraalpildis esineb tina (Sn) jälgi, kuid ülitugevalt domineerivad plii (Pb) spektrijooned./11/ Laigulise glasuuri värvid varieeruvad väga mitmesugustes toonides: rohekaspruunidest (50 %) kuni kollakas- ja punakaspruunideni. Nõude glasuuri koostises võib tihti märgata tumedaid tähne. Ornamenti esineb 17,2 % nõudest. Nende hulgas oli kasutusel näiteks ka munga näoga kaunistatud nõusid.

B2b nõude glasuuris on tugevad nii plii kui ka tina spektrijooned. Glasuuri värvidest domineerivad rohelised (26,1 %), kollased (23,7 %) ja pruunid (46,6 %) toonid. Ornamentidud on 3,7 % nõudest.

3. 3. 3. 4. - Vt. joon. 4.

3. 3. 3. 5. Põhja-Euroopas dateeritakse B2a nõusid üldiselt 13. sajandi algusest ja keskpaigast alates kuni 14. sajandi keskpaigani välja. Kirjanduses aktsepteeritakse seisukohta, et B2a nõusid on valmistatud Inglismaal, Hollandis ja Taanis (Broberg & Hasselmo 1981, 28, 125; Carlsson 1982, 17, 57, 61; Forsström 1976, 106-107; Wahlöö 1976, joon. 208-210, 351, 396).

B2b nõud vahetasid B2a nõud välja 14. sajandi jooksul, täpsemalt 14. sajandi teisest poolest alates. B2b nõud on leidnud kasutamist uusaajalgi (Carlsson 1982, 61; Broberg & Hasselmo 1981, 120).

3. 3. 4. Alarühmad B3b ja B3c

3. 3. 4. 1. B3b nõude savile lisatud liiv koosneb erineva suurusega (kuni 0,25 mm) ja kulutusega sorteerimata kvartsist. Poorsus on suur. Lõhede laius ulatub kuni 0,25 mm (foto 3).

3. 3. 4. 2. B3b nõud on põletatud oksüdeerivas ja B3c nõud redutseerivas keskkonnas. Osa nõude murdepindadel esineb ka mitmevärvilisi kihte (vt. viide 8).

3. 3. 4. 3. B3b nõud on välispinnalt kaetud laigulise tinaglasuuriga. Glasuurivärvidest domineerivad roheline (30,4 %), kollane (14,1 %) ja pruun (55,5 %). 73,3 % nõudest on rikkalikult kaunistatud. Kasutatud on nii glasuuralust pinnatöötlust kui ka maalingut ja rulltempelornamenti.

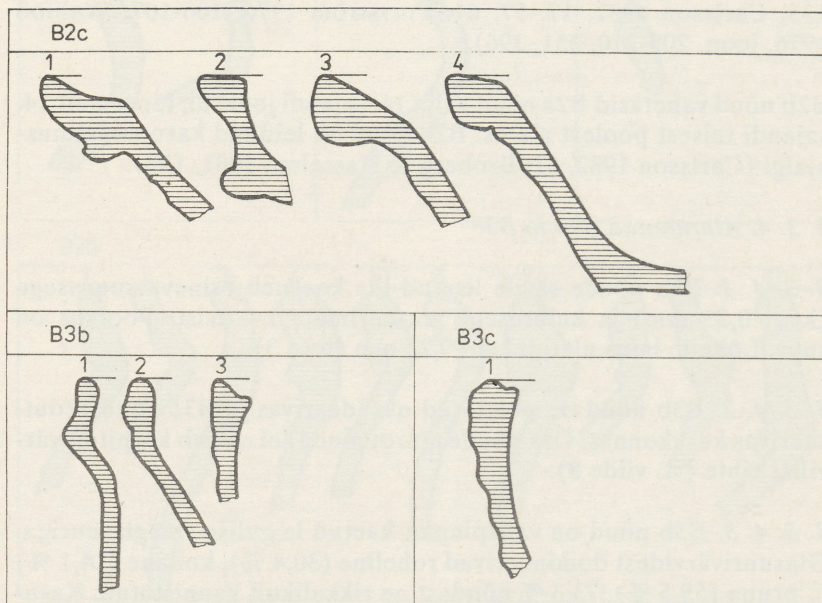

Enamus B3c nõudest on välispinnalt kaetud rohelise glasuuriga. Intensiivse rohelise glasuuri spektraalpildis esinevad kõrvuti tina, plii ja vase spektrijooned. Nende nõude eritunnusteks võib lugeda glasuurialust valget angoobikihti ja tempelornamenti. /12/ 36,6 % nõudest on ornamenditud.

3. 3. 4. 4. - Vt. joon. 5.

3. 3. 4. 5. B3b nõude näol on enamuses tegu Pariisi-Rouenii tüüpi nõudega, mida valmistati 13. sajandi esimesest poolest alates ning mis levisid laiemalt 13. sajandi teisel poolel (Carlsson 1982, 24, 37, 63, 65; Broberg & Hasselmo 1981, 67; Wahlöö 1976, joon. 199-202). B3c nõude hulgas võib esineda ka 13.-14. sajandisse dateeritud Ardenburgi nõusid.

3. 3. 4. 6. Lähtudes rühmitamise põhimõtetest (vt. 3. 1.) on varased punased nõud jaotatud B2a ja B3b rühma. Kahte rühma paigutatud nõud erinevad üksteisest murdepinna värvuse ja ornamendi poolest. Kuna Rootsisis on kasutatud vanemate punaste nõude rühmitamisel

Joon. 5. B2c, B3b ja B3c nõude servaprofiile.

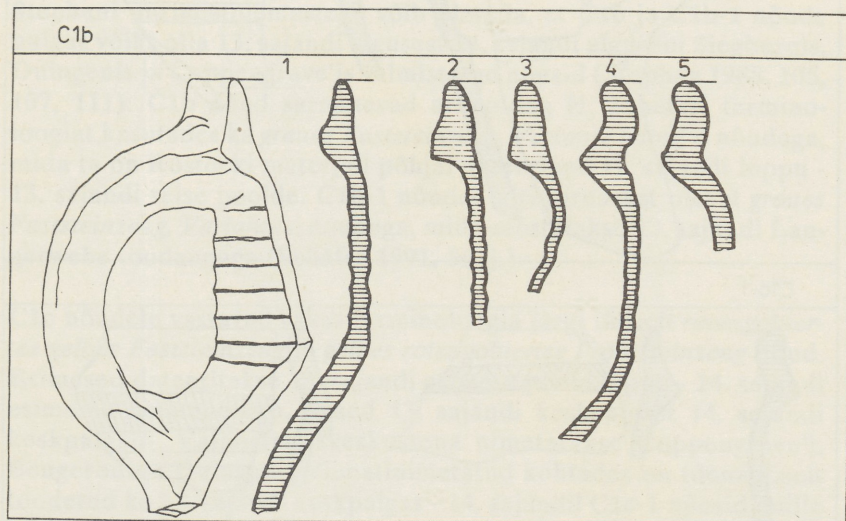
Fig. 5. Rim-profiles of B2c, B3b and B3c vessels.

veidi teistsugust printsiipi, siis B2a ja B3b nõude dateeringud kattuvad. B3c nõusid kasutati tõenäoliselt B2a ja B3b nõudest kauem.

3. 3. 5. Alarühmad C1b ja C1c

3. 3. 5. 1. C1b nõude valmistamisel on kasutatud pruunikashalli savimassi, mille sees on u. 0,25 mm läbimõelduga mustjad laigud. Savile lisatud liiv koosneb hästiümardunud, keskmiselt kuni 0,1-0,25 mm terasuurusega kvartsist ja polükristallilise kvartsi agregaatidest. Vähesel määral esineb ka peenikesi, kuni 0,005 mm suuruseid kvartsiteri. Poorsus on väike. Vähesed lõhed on kuni 0.25 mm pikad ja 0,01 mm laiad (foto 4).

C1c nõude murdepindadel esineb punakaspruune laike, kus võib leiduda väikesi (0,05 mm läbimõelduga) kulutamata kvartsi teri. Savile lisatud liiv koosneb 0,1-0,25 mm läbimõelduga keskmiselt või hästi kulutatud kvartsiagregaatidest ja 0,05 mm läbimõelduga kulutamata kvartsiteradest. Poorsus on suur. Arvukalt esineb pikisuunalisi lõhesid (pikkus 0,25 mm, laius 0,05 mm; foto 5).

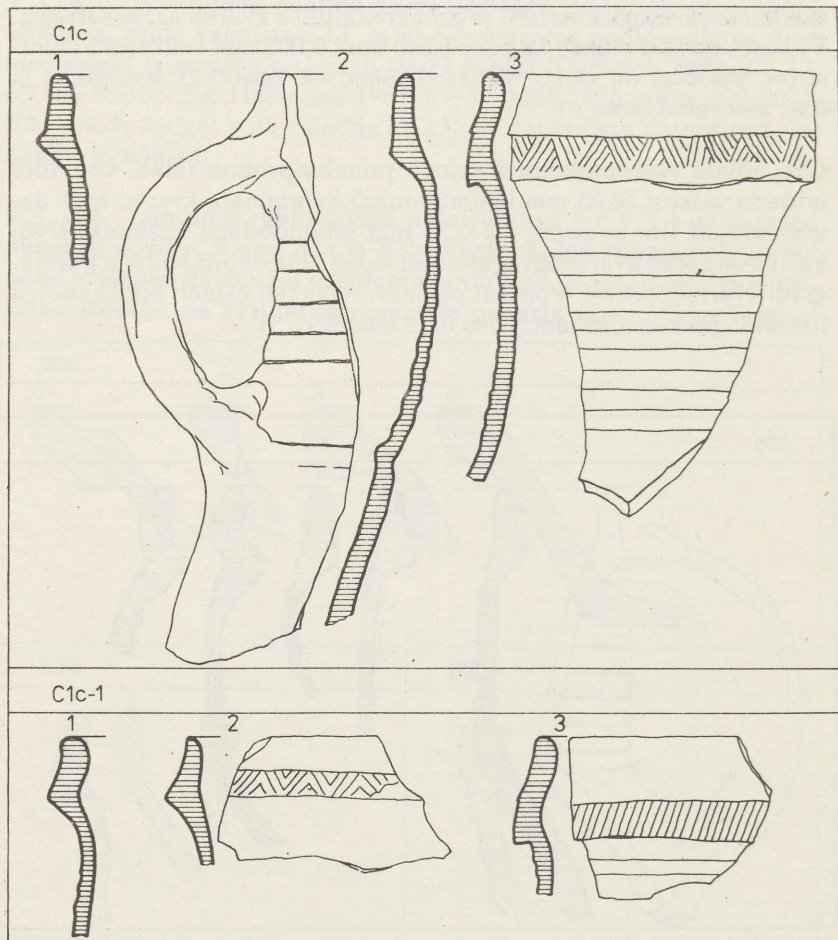
Joon. 6. C1b nõude servaprofiile.

Fig. 6. Rim-profiles of C1b vessels.

3. 3. 5. 2. C1b nõud on põletatud redutseerivas ja C1c nõud oksüdeerivas keskkonnas. Osa nõude murdepindadel esineb ka mitmevärvilisi kihte (vt. viide 8).

3. 3. 5. 3. C1c nõude kõige silmatorkavamaks tunnuseks on lillat ja lillakaspruuni värvi kattekiht, mille saamiseks kasutati järgmist meetlust. Nõu pind kaeti enne põletamist raudoksiidi sisaldava saviki-

Joon. 7. C1c ja C1c-1 nõude servaprofiile.

Fig. 7. Rim-profiles of C1c and C1c-1 vessels.

higa, mis u. 1200 temperatuuri juures sulas ning moodustas nõule lillakat tooni kattekihi./13/

Mõlema rühma nõusid ilmestavad kedratöötlemise vaod ja sadulakujulised sangad. 2,1 % C1c nõudest olid ornamenditud.

3. 3. 5. 4. C1b ja C1c nõudel on sarnased servaprofiilid, mida isoleomustavad tagasipööratud servarandi välisküljele vormitud erineva kujuga harjad (joon. 6; 7).

3. 3. 5. 5. Rootsi aladele on C1 nõud jõudnud arvatavasti 13. sajandi esimesel poolel, kuid nende kasutamise intensiivsus on tõusnud 13. sajandi keskpaigas ja teisel poolel. C1 nõud olid käibel koos B2a (B3b) nõudega ning neid hakati tarvitama C2a nõudest natuke varem. C1 nõud vahetati välja 14. sajandi teisel poolel kasutusele tulnud C2b nõude poolt. C1 nõude kohta on arvatud, et neid valmistati 1160.-1300. aastate vahelisel perioodil Siegburgi ja 1280.-1350. aastatel Hollandi ja Belgia piirialadel asunud Limburgi piirkonnas (Dahlbäck 1982, 215).

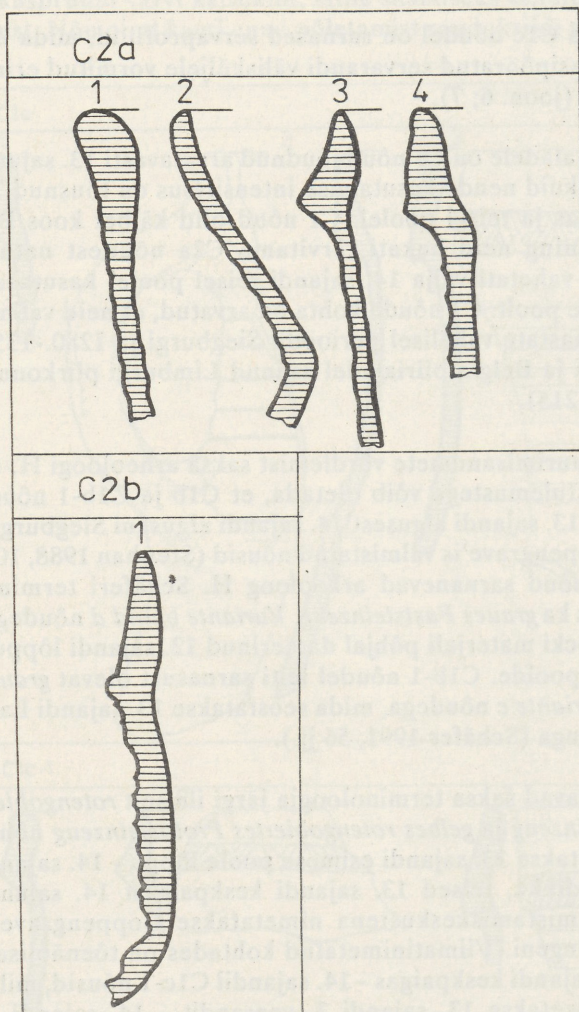
Peale C1 nõude uurimisandmete võrdlemist saksa arheoloogi H.-G. Stephani uurimistulemustega võib oletada, et C1b ja C1b-1 nõude hulgas võiks olla 13. sajandi algusest 14. sajandi alguseni Siegburgis, Duingenis ja Coppengrave'is valmistatud nõusid (Stephan 1988, 105, 107, 111). C1b nõud sarnanevad arheoloog H. Schäferi terminoloogiat kasutades ka *graues Faststeinzeug, Variante b und d* nõudega, mida ta on Rostocki materjali põhjal dateerinud 12. sajandi lõppu - 13. sajandi teise poolde. C1b-1 nõudel leiti sarnasust olevat *graues Faststeinzeug, Variante c* nõudega, mida seostatakse 13. sajandi Langerwehe toodanguga (Schäfer 1991, 56 jj.).

C1c nõudele vastavad saksa terminoloogia järgi ilmselt *rotengobiertes gelbes Faststeinzeug* ja *gelbes rotengobiertes Protosteinzeug* nõud. Esimesed dateeritakse 13. sajandi esimese poole lõppu - 14. sajandi esimesse kolmandikku, teised 13. sajandi keskpaigast 14. sajandi keskpaigani. Valmistamiskeskustena nimetatakse Coppengrave'i, Bengerodi ja Duingeni. Viimatinimetatud kohtades on tõenäoliselt toodetud ka 13. sajandi keskpaigas - 14. sajandil C1c-1 nõusid, mille kõrgperioodiks peetakse 13. sajandi 3. veerandit - 14. sajandi 1. veerandit (Stephan 1988, 109-111; Schäfer 1991, 67-69, 73-76).

3. 3. 6. Alarühmad C2a ja C2b

3. 3. 6. 1. C2a nõude savile lisatud liiv koosneb kuni väga hästi ümardunud, 0,1-0,25 mm suurusega, ja kulutamata, vähem kui 0,05 mm terasuurusega kvartsist. Poorsus on väike. Vähesel määral lei-

Joon. 8. C2a ja C2b nõude servaprofiile.

Fig. 8. Rim-profiles of C2a and C2b vessels.

dub kuni 0,25 mm läbimõõduga ebakorrapärase kujuga tühemikke (fotod 6; 7).

3. 3. 6. 2. Mõlema rühma nõud on põletatud redutseerivas keskkonnas.

3. 3. 6. 3. 16,7 % C2b nõudest on ornamenditud.

3. 3. 6. 4. Vt. joon. 8.

3. 3. 6. 5. C2a nõud hakkavad levima 13. sajandi lõpupoolel, kusjuures nende kasutamise kõrgperiood langeb 14. sajandisse. C2a nõude üheks valmistamiskeskuseks peetakse Raerenit. C2b nõud, mida tuntakse ka reinikeraamiliste nõude nime all, tulid kasutusele 14. sajandi keskpaiku ning neid valmistati laialdaselt 16.-17. sajandilgi (Forsström 1976, 157; Carlsson 1982, 60-61).

4. Nõude esinemissageduse analüüs

4. 1. Terminoloogia, materjal ja meetod

Savinõukildude esinemissagedus kihtides on esitatud tabelites nr. 1-6. Kuna kihid olid tihti segatud (vt. 2. 3.), siis peeti otstarbekaks traditsioonilisele jaotusele - stratifitseeritud ja stratifitseerimata leiud - lisada veel kolmas jaotus: stratifitseeritud leiud segatud kihtidest. Viimase jaotuse alla paigutati savinõukatked, mis leiti segipaisatud, kuid stratigraafiliselt hästieraldatavatest kihtidest. Stratifitseerimata leiud pärinevad pinnasest, kus kihid ei olnud mitmesugustel põhjustel eraldatavad. Analüüsitav materjal koosneb põhiliselt segatud kihtidest saadud stratifitseeritud leidudest (esinemisprotsent 50,4). 19,7 % leide kuulub stratifitseeritud ja 19,8% stratifitseerimata leidude hulka.

Savinõukildude esinemissageduse kindlaksmääramiseks koostati tabelid, kus savinõurühmad viidi korrelatsiooni üksikute kihtidega. Seejärel koondati erinevad kihid ühe ehitusjärgu, erinevad ehitusjärgud ühe ehitusetapi ja erinevad ehitusetapid ühe faasi alla. Lõpuks koostati koondtabel (vt. tabel nr. 6), kus on ära näidatud ehitusetappid ja -faaside ning nõurühmade omavahelised suhted. Ehitusjärgu all mõistetakse ühe kavatise ulatuses tehtud ümberehitustöid, ehitusetapi all ühe või mitme kavatise ehitamist ning faasi all pikemat

ajaperioodi, mis hõlmab erinevate hoonete ehitamise-, kasutamise- ja hävimisprotsessi (vt. Nordeide 1989, 16-18).

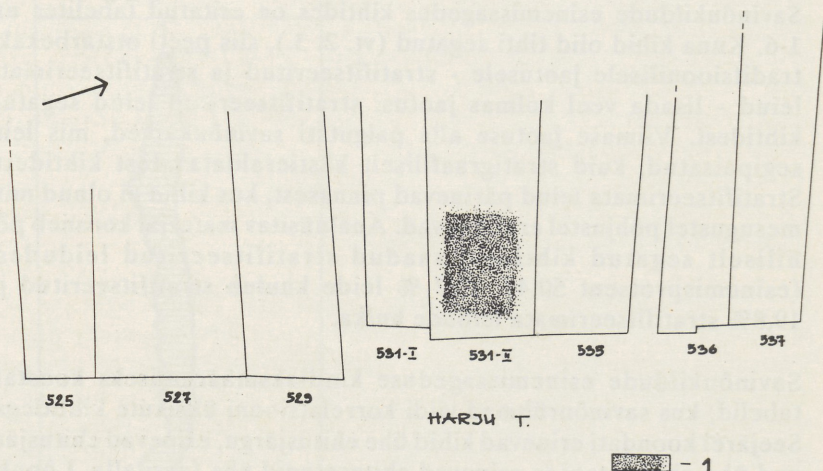
Harju t. kaevandis avastatud ehitusfaaside ja -etappide lühiise-loomustus on järgmine:

I - alumise kihi kõrgusel asunud sporaadilise hoonestuse faas, milles oli eraldatav üks ehitusetapp;

II - puit- ja oletatavate sõrestikkonstruktsioonis ehitatud hoonete faas, mis koosneb kahest ehitusetapist.

2. ehitusetapp on mittesäilinud hoonestuse etapp. Selle etapi hoonete seinapalke ei ole pinnases säilinud.

3. ehitusetappi võib nimetada säilinud puithoonestuse etapiks;

Joon. 9. I faasi hoonestuse skeem. 1 eeldatav hoone.

Fig. 9. Buildings of the phase I. 1 assumed building.

III - liithoonete ja varaste lubiseguga seotud hoonete faas, mis koosneb jällegi kahest ehitusetapist.

4. ehitusetappi on paigutatud saviga seotud müüridega kivi- ja nendega liitunud puit- või sõrestikkonstruktsioonis ehitatud hooned.

5. ehitusetapp on varaste lubiseguga seotud hoonete etapp;

IV - tüüpiliste kaupmeheelamute faas, millesse kuulub üks ehitusetapp.

4. 2. Analüüs

Kaevandi pinnasestratigraafia on niivõrd komplitseeritud, et sellega tuleb arvestada ka nõude esinemissageduse määramisel.

I faasiga seostatud leidudevaesest alumisest kihist saadi ainult üks E1b rühma nõukatke.

II faasiga ühendatud kihtide järjestus oli kõige paremini jälgitav hilisema kinnistu 531-II alal (joon. 9). Nagu eelpool nägime (2.3.), oli teine kiht lõhutud tasanduskiht, mille peal olid eraldatavad ehitusliku iseloomuga kihid. Nõude esinemissageduse järgi saab väita, et teise kihi kõrgusel on toimunud asustuse laadis ja intensiivsuses järsk muutus. Kõnealusel 2. ehitusetapi kihist leiti viieteistkümne rühma nõude katkeid (tabel 2). Kõige suurem esinemissagedus oli B3b, C1b ja B2a nõudel.

Naaberkinnistu 531-I alal (tabel 1) olid 2. ehitusetapiga seostatavad kihid segatud. Alumises 2. ehitusetapi kihis oli kõige suurem esinemissagedus C1b, B3b, B2a ja A2b nõudel. Probleem on siin selles, et A rühma nõud, mis oleksid pidanud esinema 1. ja 2. ehitusetapi kihtides, olid kinnistul 531-II esindatud ainult ühe A2a nõu katkega. Kuid naaberkinnistu segatud kihtides asusid A2b nõud esinemissageduselt neljandal kohal. A2b nõusid, kokku 35,5%, leiti üldse kõige rohkem II faasi segatud kihtidest (tabel 2).

Suure tõenäosusega on A nõude näol tegu irdleidudega, mis kinnitavad oletust, et alumiste kihtide kõrgusel on pinnasestratigraafia järjepidevus katkenud.

Kuid II faasi segatud kihtides esines rohkearvuliselt ka C1b (41,9 % saadud C1b nõude üldarvust) ja B3b ning B2a nõusid. Tähelepanu väärib fakt, et C1b-1, C1c, C1c-1 ja C2a nõusid oli nimetatud kihtides rohkem kui II faasi stratifitseeritud leidude hulgas (vt. tabel 2). Nõude esinemissagedusest lähtudes on tõenäoline, et vaadeldav ala läks migrantide valdusesse siis, kui asustus paiknes teise kihi kõrgusel. Kuna pealeehitamisprotsessi käigus kiht lõhuti ning leiumaterjal teisaldati, siis ei ole nõuleidude järgi võimalik tuvastada, missuguseid importnõusid kasutati I faasis ja II faasi varasel perioodil.

Välismaiste C1b, B3b ja B2a nõude kasutamisi intensiivsus oli suurem läbikaevatud ala lõunaosas.

Sarnaselt Visbys kindlakstehtud leiusuhetele (Forsström 1976, 116) on ka Harju t. äärest saadud nõuleidude hulgas kõige rohkem C1 nõusid. Ainuüksi C1b nõud on siin leiuvaines B2b nõude (19,7 %) järel teisel kohal (12,9 %, vt. tabel 6).

C1b nõude esinemissagedus oli kõige suurem II faasis, kuid neid leidsid arvukalt III faasi 4. ehitusetapi kihtideski. Ilmselt jäid C1b nõud kasutuselt ära 5. ehitusetapi jooksul. C1b-1 ja C1b-2 nõude esinemissagedus oli C1b nõudest tunduvalt väiksem. Esinemissagedusest lähtudes tuleks kolme rühma nõude hulgas vanemaks pidada C1b-2 nõusid.

B2a nõude kõrgperiood langes II faasi ning ilmselt olid need nõud kasutusel III faasi 4. ehitusetapi ajalgi. III faasi lõpuosas B2a nõusid enam ei kasutatud (tabel 6).

B3b nõude esinemissagedus oli B2a nõude (4,4 %) omast suurem (9,9 %), kuid märgatavaid ajalisi erinevusi nende kasutuses ei olnud. B3c nõud domineerisid II faasi 3. ehitusetapi ajal. III faasi lõpupoole näib B3b ja B3c nõude kasutamise intensiivsus olevat olnud küllaltki väike.

Ka B1a, B1a-1 ja E1a nõusid kasutati B3b, B2a ja C1b nõudega üheaegselt. Tegu on väikesearvuliste rühmadega, millest vanimad nõud võivad olla Tallinnasse toodud C1b, B2a ja B3b nõudest varem. Põhiliselt domineerisid kõigi kolme rühma nõud II faasi kihtides, kusjuures E1a rühma nõud näivad olevat kasutusel püsinud teistest kauem.

Millal tulid kaevandi alale esimesed C1c nõud on samuti raske öelda. II faasi kihtides esines neid vähe. C1c nõude kõrgr periood langeb vaieldamatult III faasi 4., liithoonete ehitusetappi (33,3 %) C1c nõude üldarvust). C1c-1 nõusid on tarvitatud ilmselt kauem kui C1c nõusid. C1b ja C1c nõudega üheaegselt on kasutatud ka C2a nõusid.

Välja arvatud A nõud, vahetati kõik eespoolkirjeldatud importnõud aja jooksul välja B2b nõude poolt, mis on ühtlasi kõige arvukam rühm nõuleidude hulgas (19,7 % leidude üldarvust). B2b nõud hakkasid domineerima alates 5. ehitusetapist ning neid kasutati edasi IV faasi ajal. B2b nõude katkeid leidis ohtralt ka pooleldi läbikaevatud alal (17,9 %). Arvukuselt 2. kohal olid seal C2a (16,3 %) ja kolmandal kohal C1b nõud (12,6 %, vt. joon. 2).

4. 3. Radiosüsiniku dateeringud

C-14 meetodil analüüsitud söeproovidest dateeriti vanimad proovid koos dendrokronoloogilise parandusega 7.-11. ja 9.-11. sajandisse./14/ Savinõude rühmitamisega seoses jäävad need vanused väheinformatiivseks, kuid Tallinna tekke ja arengu probleemide käsitlemisel tuleks nendega arvestada.

Proovide dateeringu interpreteerimisel lähtuti proovide kalendaarse vanuse tõenäosuse graafikust, pinnasestratigraafiast ja ehitusetappide järjestusest. Saadud tulemused näitasid, et enamuses oli tegu mitmekordselt ära kasutatud puitkonstruktsioonidega. C-14 dateeringute võrdlemiseks nõurühmade dateeringutega (vt. 3. 3.) viidi ka need korrelatsiooni ehitusetappide ja faasidega.

Esimese ehitusetapiga on kaudselt seostatavad 10.-12. sajandisse dateeritud proovid./15/ Teise ehitusetapi proovid dateeriti nii läbikaevatud ala lõuna-/16/ kui ka põhjaosas põhiliselt 10.-13. ja 11.-13. sajandi algusesse ja I veerandisse./17/ Kolmanda ehitusetapi proovid pärinevad 11.-13. ja 12.-13. sajandi keskpaigast./18/ Neljandasse ehitusetappi paigutatud proovide vanused ulatuvad peamiselt 13. sajandi lõpukümnetesse./19/ Viienda ehitusetapi hoonestust aitavad dateerida mõned 13.-14. sajandi proovid./20/

5. Kokkuvõte

5. 1. Nõurühmade dateeringud

Diagrammil joon. 12 on kokkuvõtlikult esitatud savinõurühmade dateeringud. Toonitamaks, et tegu on üksnes Tallinna savinõude esimese rühmitamise katsega, näitlikustavad diagrammile kantud lahtiste otstega tulbad nõurühmade ligikaudset kasutamisaega.

Kaasleidudest on nõurühmade dateerimisel arvestatud ainult C-14 meetodil dateeritud puiduleidude vanust. Läbitöötatud võrdlusmaterjali puudumise tõttu oleksid teiste esemete dateeringud jäänud küsitavaks ning poleks soovitud tulemust andnud.

Tabelitesse kantud nõude esinemissageduses tulevad vanemate nõude levikutendentsid halvasti esile. Analüüsi ja diagrammi abil saab siiski tuvastada, et kodumaised A nõud tõrjuti kõrvale võõramaste C1b, B1a, B2a ja B3b nõude poolt.

Nende nõude massilise sissetungi ja intensiivse kasutamise kõrgperiood langeb 13. sajandi keskpaika - 14. sajandisse. 14. sajandi lõpus - 15. sajandi alguses eksisteeris osa neist nõudest veel koos 14. sajandi teisel poolel sissetoodud B2b ja C2b nõudega. B2b ja C2b nõud saavutasid 15.-16. sajandil kindlalt domineeriva seisundi. 17. sajandist alates rikastavad B2b nõude valikut maalingutega kaunistatud B2c nõud. Ilmselt juba varem on nende kõrvale ilmunud fajanss-(D1) ja portselannõud (D2), mida koos B2b nõudega kasutatakse veel 20. sajandilgi.

5. 2. Faaside dateeringud

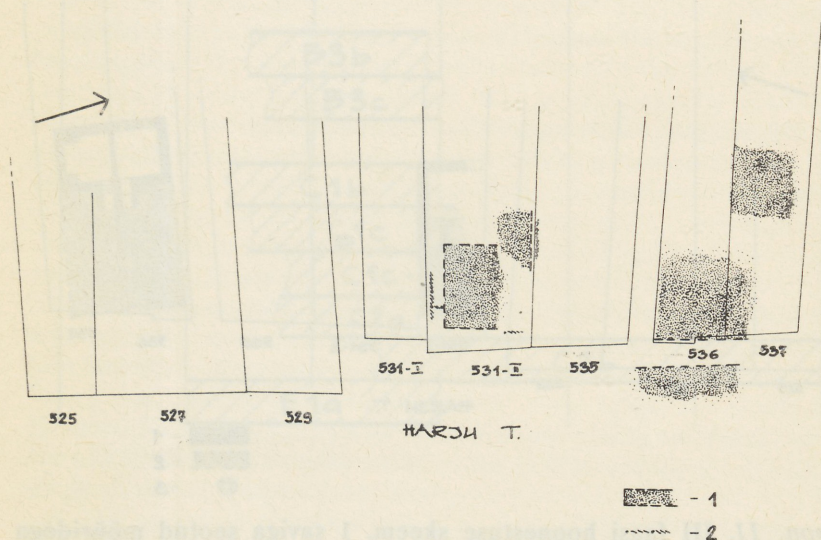
Kuna I faasi võib nimetada ka Toompea kagunõlva asustamise faasiks, siis on tegu pretensioonika teemaga, mis vajab spetsiaalset uurimust. Kõnealustelt kaevamistelt saadud informatsioon on sellele küsimusele ammendava vastuse andmiseks liialt lünklik.

Läbikaevatud ala kohta on siiski alust väita, et I faasiga seostatav inimtegevus kuulub 12. sajandi teise poolde. I faasi piirdaatumite üle otsustamisel tuleb arvestada, et I faasi varane periood oli hilisemast erinev. Varane periood on läbikaevatud alal seostatav karjamaa või

(karja)teega, hilisem periood aga kinnistule 531-II ehitatud abihoonega (joon. 9). Läbikaevatud alal oli tegu sporaadilise hoonestusega, kuid selle eelduseks tuleb pidada lähiümbruses paiknenud püriasustust. Põhjusel, et püriasustuse kaugus abihoonest pole teada, peetakse I faasi sporaadilise hoonestuse faasiks.

I I f a s (13. sajand - 14. sajandi algus) jaguneb samuti varaseks (2. ehitusetapp) ja hiliseks (3. ehitusetapp) perioodiks. Teise kihi kõrgusel paiknenud varase perioodi asustuse alguse võib dateerida 13. sajandi esimesse veerandisse. Ilmselt hakkavad sel varasel perioodil välja kujunema ka omandivalduste piirid.

13. sajandi teisel veerandil võttis saksa koloonia antud territooriumi oma valdusse. Tõenäoliselt hoogustus siis ehitustegevus ka läbikaevatud ala põhjaosas (vt. joon. 10).

Joon. 10. II faasi hoonestuse skeem. 1 ehitised, 2 vaiaedade jääned.

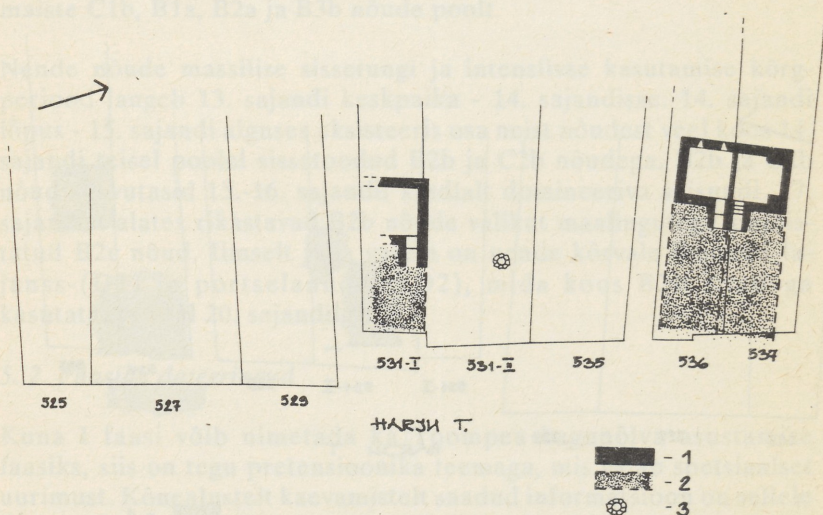
Fig. 10. Buildingis of the phase II. 1 buildings, 2 remains of post-palings.

Hilise perioodi lõpupoole toimus kõnealuses valduses veel üks struktuurimuutus. Sellel ajal tekkisid pinnasestratigraafiasse täieliiva kihid ning arvatavasti võeti kasutusele ka sõrestikkonstruktsioonides ehitatud hooneid. Omandivalduste- ja teedesüsteem näib sel ajal olevat stabiliseerunud.

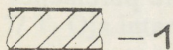
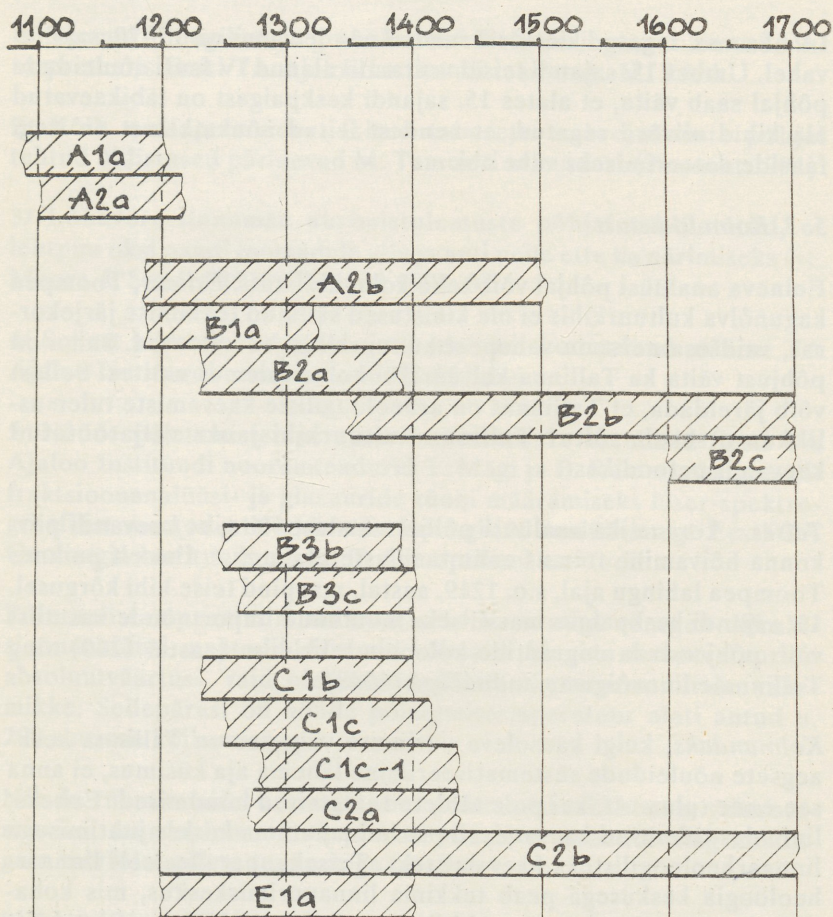
III faasis (13. sajandi lõpp - 14. sajand) leidsid kinnistute siseplaneeringus aset järjekordsed muutused. Vaadeldavale alale hakati ehitama liithooneid. Kui II faasi paigutatud hooned kuulusid enamasti abihoonete hulka, siis III faasi liithoonete näol on tegu esimeste väljakaevatud eluhoonetega, mille ehitamisega alustati tõenäoliselt 13. sajandi neljandal veerandil. Kuna mõni II faasi abihoone leidis kasutamist ka liithoonete perioodil, siis II faasi lõpp ja III faasi algus langesid ajaliselt kokku.

Liithoonetega on põhjust seostada Harju tänava asendi väljakuunemist ning nende hoonete valdajatega Siegburgi, Duingeni, Coppengrave ja miks mitte ka Limburgi C1c nõusid (joon. 11).

Joon. 11. III faasi hoonestuse skeem. 1 saviga seotud müüridega hooned, 2 puit- või sõrestikkonstruktsioonis ehitatud hooned, 3 kaev.

Fig. 11. Buildings of the phase III. 1 houses with stone-and-clay walls, 2 wooden houses or houses built in framework. 3 well.

Joon. 12. Diagramm. 1 ligikaudne kasutamisaeg.

Fig. 12. Diagram. 1 approximate time of use.

III faasi varaste lubiseguga seotud hoonete etapp algas arvatavasti 14. sajandi lõpus. Sellest ehitusetapist alates jäid mitmeid lokaalseid muutusi üleelanud kinnistupiirid pikemaks ajaks oma kohale.

IV faasi segatud kihtidest saadud nõude vanus on 15.-20. sajandi vahel. Umbes 15. sajandi teisel veerandil alanud IV faasi nõuleidude põhjal saab väita, et alates 15. sajandi keskpaigast on läbikaevatud ala kihid niivõrd segatud, et nendest leitud nõukatketest on isegi faaside dateerimiseks vähe abi.

5. 3. Kolm üldistust

Eelneva analüüsi põhjal võib teha kolm üldistust. *Esiteks*, Toompea kagunõlva kultuurkihis ei ole kihistused säilinud tekkimise järjekorras, vaid osa neist on vahepeal kultuurkihist eemaldatud. Sama on põhjust väita ka Tallinna kultuurkihi kohta laiemas mõttes. Sellest võib järeldada, et Tallinnas on arheoloogiliste kaevamiste tulemuslikkus otseselt sõltuv Tallinna kultuurkihi jaoks väljatöötatud kaevamismetoodikast.

Teiseks, keraamika analüüsi põhjal on alust väita, et kaevandi piirkonna hõivamine toimus enne taanlaste saabumist. Ilmselt paiknes Toompea lahingu ajal, s.o. 1219. aastal, maapind teise kihi kõrgusel. 13. sajandi keskpaigas massiliseks muutunud importnõude kasutust võib põhjendada migrantide koloonia tekkimise (aastal 1230) ning Tallinnale linnaõiguste andmisega (1248).

Kolmandaks, kuigi käesoleva uurimuse valguses on Tallinna kesk-aegsete nõuleidude süstematiseerimine lähema aja küsimus, ei anna see enne tulemust, kui pole täidetud järgmised nõudmised. *Esiteks*, linnades toimuvad kaevamised peavad muutuma keskse juhtimisega linnaarheoloogilisteks kaevamisteks. *Teiseks*, paralleelselt linnaarheoloogia keskusega peab tekkima linnauurimiskeskus, mis kohalike iseärasusi ja kaasaegseid linnauurimisteoriasid (vt. Blomkvist 1979, 63-67; Andren 1985) rakendades paneks aluse Eesti komplekssele linnauurimissüsteemile. Nimetatud instantside loomiseks ei ole vaja täiendavaid finantse, vaid ainult olemasolevate peremehelelikku kasutamist.

Märkused

- 1/ Geomorfoloogiliste ja granulomeetriliste uuringute tulemused interpreteeris Eesti TA Ajaloo Instituudi teadur A.-M. Rõuk.
- 2/ Kõik mullaproovidest leitud taimsete makrojäänuste põhjal tehtud üldistused pärinevad M. Tammeti aruandest (Tammet 1991).
- 3/ Lõhavere linnamäe uurimistulemuste põhjal on oletatud, et lehtpuu oksa pandi loomadele alla ja anti neile ette ka närimiseks (vt. Moora & Saadre 1939; Tammet 1991, 8).
- 4/ Sellest kihist leiti 4 veise- ja 2 sealuud. Loomaluud määras TA Ajaloo Instituudi nooremteadur L. Maldre.
- 5/ Nõude põletamistemperatuuri määramiseks kasutasid Eesti TA Ajaloo Instituudi nooremteadurid T. Mägi ja P. Rummi röntgen-difraktsioonanalüüsi- ja glasuuride tüübi määramiseks laser-spektrograafilist meetodit. Nõude mineraloogilise analüüsi tegi Eesti TA Geoloogia Instituudi teadur T. Oja optilisel meetodil.
- Põletamistemperatuuri määramiseks kasutatud röntgen-difraktsioonanalüüsi meetodil ei olnud võimalik hinnata temperatuuride absoluutväärtusi, vaid oletatavaid põletamistemperatuuride vahemikke. Sellepärast on nõude põletamistemperatuur alati antud u. 200 suuruse kõikumisega.
- Nõude rühmitamisel arvestati veel põletamiskeskkonna, valmistamisviisi, murdepinna värvi, pinnatöötluste, ornamendi ning mõningate morfoloogiliste tunnustega (vt. 3. 3.).
- 6/ Antud alapeatükis esitatakse vaatlusaluste nõude need tunnused, mis ei kajastu eelmises alapeatükis. Siin antakse ülevaade ka rühmitamis- ja dateerimisprobleemidest.
- 7/ T. Oja interpreteering (vt. viide 5).
- 8/ T. Mägi interpreteering (vt. viide 5).

- 9/ R. Metsalliku suulistel andmetel viitan järgmistele nõukatketele:
TM 2030:2363/A42:2363; 2030:1879/A42:1879; 2030:1621:A42:1621.
- 10/ Sellele probleemile juhtis tähelepanu soome arheoloog
A. Pihlman.
- 11/ T. Mägi andmed (vt. viide 5).
- 12/ T. Mägi andmed (vt. viide 5).
- 13/ Menetlust tuntakse *Begitte* glasuuri ja *Sinterangobe* nime all
(Eshøj 1989, 24). T. Mägi tehtud katseline kontroll sellele menet-
lusele andis sama tulemuse.
- 14/ Tln. 1449: $T = 1120 \pm 90$ a. (AD 676-1038);
Tln. 1421: $T = 1070 \pm 40$ a. (AD 892-1016). Kõik C-14 analüüsid on
tehtud Eesti TA Geoloogia Instituudis R. Rajamäe poolt.
- 15/ Tln. 1496: $T = 963 \pm 28$ a. (AD 1008-1158);
Tln. 1404: $T = 985 \pm 35$ a. (AD 960-1160);
Tln. 1432: $T = 925 \pm 35$ a. (AD 1020-1174);
Tln. 1229: $T = 975 \pm 35$ a. (AD 970-1160).
- 16/ Tln. 1386: $T = 925 \pm 40$ a. (AD 1020-1208);
Tln. 1385: $T = 988 \pm 50$ a. (AD 988-1206);
Tln. 1422: $T = 915 \pm 40$ a. (AD 1026-1210).
- 17/ Tln. 1408: $T = 920 \pm 35$ a. (AD 920-1204);
Tln. 1417: $T = 910 \pm 35$ a. (AD 1028-1208);
Tln. 1420: $T = 935 \pm 40$ a. (AD 1014-1202);
Tln. 1388: $T = 950 \pm 55$ a. (AD 992-1212);
Tln. 1500: $T = 885 \pm 35$ a. (AD 1036-1219);
Tln. 1516: $T = 887 \pm 41$ a. (AD 1032-1226).
- 18/ Tln. 1438: $T = 850 \pm 35$ a. (AD 1154-1260);
Tln. 1498: $T = 855 \pm 40$ a. (AD 1150-1260);
Tln. 1452: $T = 805 \pm 35$ a. (AD 1170-1269);
Tln. 1501: $T = 830 \pm 40$ a. (AD 1050-1269).
- 19/ Tln. 1495: $T = 745 \pm 25$ a. (AD 1237-1281);
Tln. 1255: $T = 805 \pm 35$ a. (AD 1160-1280);
Tln. 1224: $T = 790 \pm 35$ a. (AD 1160-1280);

Tln. 1534: T = 807±38 a. (AD 1166-1272).

20/ Tln. 1244: T = 690±40 a. (AD 1260-1390);

Tln. 1242: T = 710±35 a. (AD 1260-1380);

Tln. 1454: T = 520±35 a. (AD 1315-1440).

Kasutatud kirjandus

- Andersson, H. 1983. Keskiajan kaupunkiprojekti. - Historiallisen ajan arkeologia Suomessa. Turun maakuntamuseo, Raportteja, 6.
- Andren, A. 1985. Den urbana Scenen. - Städer och samhälle i det medeltida Danmark. AA, Nr. 13.
- Blomkvist, N. 1979. Medieval Eketorp and contemporary turn-over places on Öland. - Eketorp. Fortification and settlement on Öland/Sweden. The setting. Stockholm.
- Broberg, B. & Hasselme, M. 1981. Keramik, kammar och skor från 7 medeltida städer. Fyndstudie. - Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport medeltidsstaden 30. Stockholm.
- Carlsson, K. 1982. Stratigrafi i Gamla Lödöse. - Lödöse västsvensk medeltidsstad 1: 3. Motala.
- Caune, A. 1989. Цауне А.В. Рига под Ригой. Рига.
- Dahlbäck, G. 1982. Helgeandsholmen. - 1000 år i Stockholms ström. Bors.
- Drake, K. 1984. Keskiajan arkeologia. - Aboa 48/1984.
- Eshøj, B. 1989. Keramik. Teknologi, opbygning, nedbrydning, konservering. København.
- Forsström, M. 1976. Keramik från Visby. - AA, Nr. 5.
- Jaanits, L., Lõugas, V., Laul, S. & Tõnisson, E. 1982. Eesti esiajalugu. Tallinn.
- Lampe, W. 1983. Interessante slawische Siedlungsgruben und die Bodenzeichen der Insel Rügen. - Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, Jahrbuch 1982. Berlin.
- Lampe, V. & Stange, H. 1983. Kurze Fundberichte 1981, Bezirk Rostock. - Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, Jahrbuch 1982. Berlin.
- Metsallik, R. 1985. Tartu vanalinna kultuurikihi stratigraafia. - Tartu - minevik, tänapäev. Tallinn.
- Moora, H. & Saadre, O. 1939. Lõhavere linnamägi. - Muistse Eesti linnused. 1936.-1938. a. uurimiste tulemused. Tartu.
- Nickel, E. 1964. Der "Alte Markt" in Magdeburg. Berlin.

- Nordeide, S.W. 1989.** Relative chronology and phasing. - Meddelelser Nr. 17. Fortiden i Trondheim bygrunn folkebibliotekstomten. Excavation, chronology and settlement development. Trondheim.
- Pihlman, A. 1988.** Kaupunkiarkeologiasta Turussa - muutamia maanläheisiä kommentteja arkeologisen aineiston edustavuudesta. - Baskerilinja. Unto Salo 60 vuotta. Vammala.
- Pihlman, A. 1989.** Saviastijat. - Turun Mätäjärvi. Turku.
- Raam, V. 1989.** Toompea linnuse ja lossi ehitusloost. - Tallinn. Toompea linnus ja loss. Tallinn.
- Schäfer, H. 1991.** Stadtarchäologie in Rostock. Auszüge aus der Steinzeugarbeit. Rostock.
- Selling, D. 1955.** Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden. Stockholm.
- Stephan, H.-G. 1988.** Steinzeug und Irdenware: Diskussionsbeiträge zur Abgrenzung und Definition mittelalterlicher Deutscher Steinzeuggruppen. - Zur Keramik des Mittelalters und der beginnenden Neuzeit in Rheinland.
- Zobel, R. 1980.** Tallinna keskaegsed kindlustused. Tallinn.
- Tammet, M. 1991.** Tallinn, Harju t., Tallinna vanalinna 37. kv. arheobotaaniliste proovide analüüs. Kõide V. Tallinn. (Käsikiri EMS "Agu" arhiivis.)
- Trummal, V. 1974.** Lisandeid Vana-Tartu ajaloole. - TRÜ Toimetised, vihik 340. Tartu.
- Wahlöö, C. 1976.** Keramik 1000-1600 i svenska fynd. - Archaeologica Lundensia, VI. Lund.

Laekunud 27. aprillil 1992.

EAPPP RÜHM	STRATIF. THD LEIUD			KOKKU	STRATIF. THD LEIUD SEGATD KIHTIDEST			KOKKU	STRATIF.-HATA LEIUD	KOKKU
	2	4	5		4	5				
A1a					1	1				1
A2a										
A2b	8	3	1	12	3	7	10			22
B1a	2	1		3						3
B1a-1	2			2	1		1			3
B2a	7	3	1	11				2		13
B2b	2	2	9	13	62	62	16			91
B2c										
B2d	1		1	2	12	12	5			19
B3b	9	4	3	16	1	1	4			21
B3c	4		1	5				2		7
B4										
C1a										
C1b	10	4		14	7	1	8	3		25
C1b-1					5		5	1		6
C1b-2	1			1						1
C1c			1	1	12		12	1		14
C1c-1		1		1	8		8			9
C2a	2	2	1	5	2		2	2		9
C2b					2		2	1		3
D1a								1		1
D2a										
E1a	3	1		4		1	1	1		6
E1b	1	1		2						2
KOKKH	52	22	18		41	84				
				92			125	39		256

1

STRATIF.-THD LEIUD				KOKKU	STRATIF.-THD LEIUD SEGATD KIHTIDEST				KOKKU	STRATIF.-HATA LEIUD	KOKKU
1	2	3	5		2	3	5	6			
	1			1		1			1		2
		2		2	43				43	27	72
	1			1	5				5	1	7
	2			2	1	3			4	2	8
	3	5		13	4	11			15	2	30
	2	1		3	1	5			6	35	44
								6	6	3	9
						3		1	4	2	6
	18	21		39	3	42			45	2	86
	3	18		21	1	4		1	6	4	31
		3		3				1	1		4
	9	13	2	24	5	70	1		76	2	102
	4	2		6	1	23			24	7	37
	4			4		6			6		10
	1	3	1	5	2	15			17	1	23
	1	7		8	1	12			13	2	23
	1	3	1	5	1	19		1	21	16	42
						1			1	1	2
						1			1	5	6
	5	4		9		6			6		15
	1	4		5		1			1		6
	1	64	82	4		20	274	1	10		
				151					302	112	565

2

Tabel 1. Savinõurühmade esinemine kinnistus 531-I.
 Table 1. Occurrence of pottery subgroups in house complex 531-I.

Tabel 2. Savinõurühmade esinemine kinnistus 531-II.
 Table 2. Occurrence of pottery subgroups in house complex 531-II.

	STRA- TIF-TUD LEIHD	STRATIF.TUD LEIHD SEGA: TUD KIHTI- DEST		KOKKU	STRATIF MATA LEIHD	KOKKU
ETAPP	5	5	6			
RÜHM						
A1a						
A2a						
A2b		1		1		1
B1a						
B1a-1						
B2a						
B2b	5	38	22	60	12	77
B2c		3	5	8	4	12
B2d		3	3	6		6
B3b		1		1		1
B3c						
B4		4	2	6		6
C1a						
C1b					2	2
C1b-1						
C1b-2						
C1c		1		1	1	2
C1c-1		3		3		3
C2a		2		2	1	3
C2b		3	3	6	1	7
D1a		1	36	37	6	43
D2a					1	1
E1a						
E1b						
		60	71			
KOKKU	5			131	28	164

Tabel 3. Savinõurühmade esinemine kinnistus 535.

Table 3. Occurrence of pottery subgroups in house complex 535.

ETAPP	STRATIFITSEERITUD LEIUD					STRATIF. TUD LEIUD SEGATUD KINTIDEST				STRATIF. TUD LEIUD	KOKKU
	2	3	4	5	6	KOKKU	2	4	6	KOKKU	
RÜHM.											
A1a											
A2a											
A2b		1	1	22		24					24
B1a							1			1	1
B1a-1											
B2a			11	1		12	2		2		14
B2b			3	8	2	13	4	5	7	16	36
B2c				2		2			5	5	8
B2d	1				1	2	1	1		2	4
B3b	1	2	2	2		7		5	1	6	14
B3c	1	2	1	1		5	1		1	2	7
B4										1	1
C1a											
C1b			20	3		23	2	9		11	35
C1b-1			4			4	1			1	6
C1b-2											
C1c			23	1	2	26			1	1	27
C1c-1			10	14	7	31	1	1		2	33
C2a			5	1		6	1			1	9
C2b			1	1		2					2
D1a				4	3	7			16	16	35
D2a											
E1a	2		1			3			1	1	4
E1b				1		1					1
KOKKU	5	5	82	61	15		12	23	32		
						168				67	261

STRATIF. TUD LEIUD		STR. TUD LEIUD SEGATUD KINTIDEST	KOKKU
2	3		
	2	2	2
	1	1	1
	1	1	1
3	3	6	6
		1	1
4	2	6	6
2	3	5	5
2	1	3	3
	1	1	1
1	2	3	3
1	8	9	9
2	1	3	4
	1	1	1
15	26		
		41	43

Tabel 4. Savinõurühmade esinemine kinnistutes 536-537.
 Table 4. Occurrence of pottery subgroups in house complexes 536-537.

Tabel 5. Savinõukildude esinemine shurfis nr. 1.
 Table 5. Occurrence of pottery subgroups in trial pit №1.

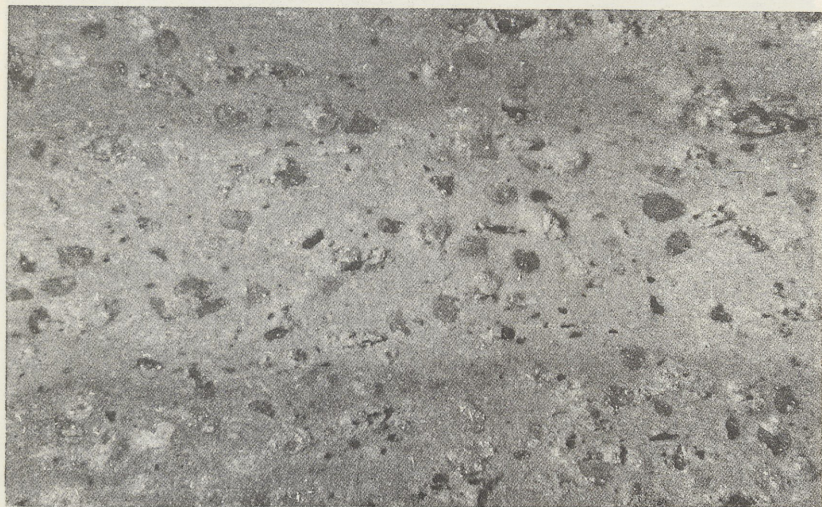
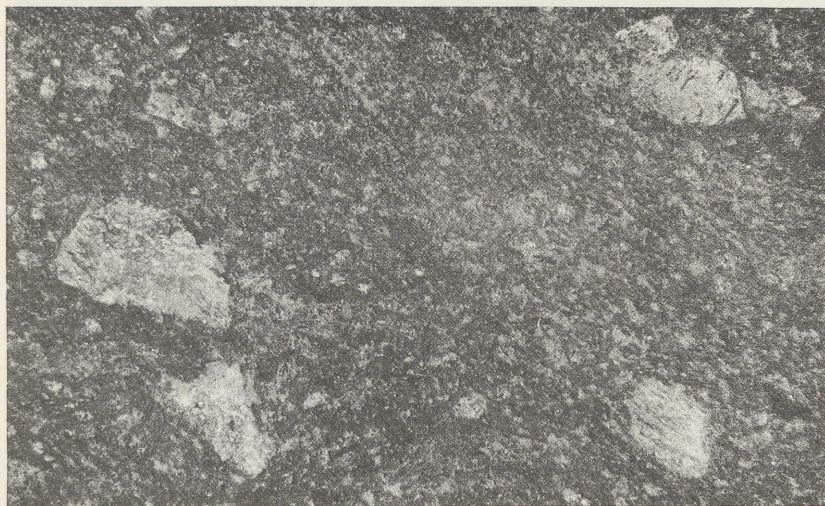

	STRATIFITSEERITUD LEIHD										STRATIFITSEERITUD LEIHD SEGATUD KIHTIDEST										STRATIFIKATA LEIHD	KOKKH.
FAAS	I			KOKKH	II		KOKKH	IV	KOKKH	II			KOKKH	III		KOKKH	IV	KOKKH				
ETAPP	1	2	3		4	5				6	2	3		4	5				6			
RÜHM																						
A1a																						
A2a		1		1				1		1	1						1		2			
A2b		8	5	13	4	23	27	40		43	43	3	8	11		54	27	121				
B1a		3	1	4	1		1	5	1	5	6					6	1	12				
B1a-1		4	1	5				5	1	3	4	1		1		5	2	12				
B2a		15	5	20	14	2	16	36	4	11	15	2		2		17	4	57				
B2b		7	4	11	5	22	27	2	40	5	5	10	5	100	105	29	144	70	254			
B2c					2	2		2		1	1		3	3	16	20	8	30				
B2d		2		2	1	1	1	4	1	3	4	1	15	16	4	24	7	35				
B3b		32	25	57	6	5	11	68	3	42	45	5	2	7	1	53	7	128				
B3c		10	23	33	1	2	3	36	2	4	6				2	8	6	50				
B4			3	3				3						4	4	3	7	11				
C1a																						
C1b		21	14	35	24	5	29	64	7	70	77	16	2	18		95	8	167				
C1b-1		4	3	7	4		4	11	2	23	25	5		5		30	9	50				
C1b-2		5		5				5		6	6					6		11				
C1c		2	5	7	23	3	26	2	35	2	15	17	12	1	13	1	31	3	69			
C1c-1		2	15	17	11	14	25	7	49	2	12	14	9	3	12		26	2	77			
C2a		5	4	9	7	3	10		19	2	20	22	2	2	4	1	27	21	67			
C2b					1	1	2	2		1	1	2	3	5	3	9	3	14				
D1a					4	4	3	7		1	1		1	1	52	34	24	85				
D2a																	1	1				
E1a		10	5	15	2		2	17		6	6		1	1	1	8	1	26				
E1b	1	5		5	1	1	2	8		1	1					1		9				
		134	113		104	88				32	273		64	145								
	1		249			192	15				305			209	113							
KOKKH								457								627	207	1289				

Tabel 6. Savinõurühmade esinemise koondtabel.

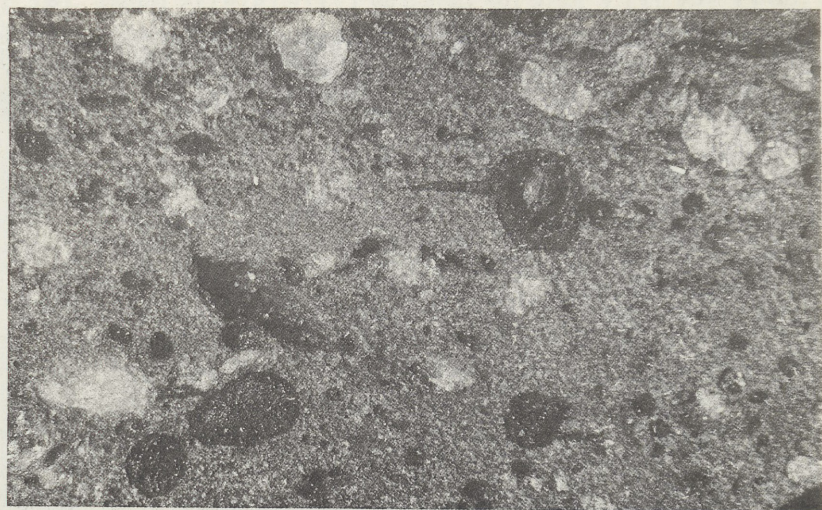
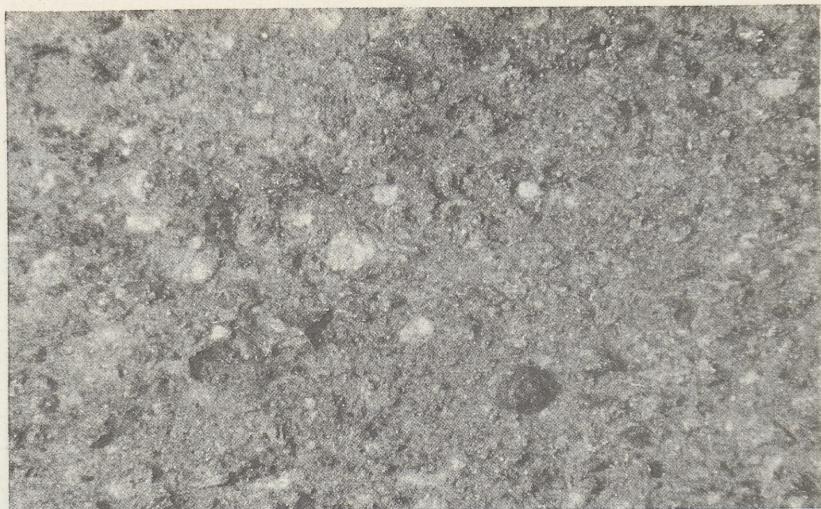
Table 6. Summary table of pottery occurrence in building stages and phases.

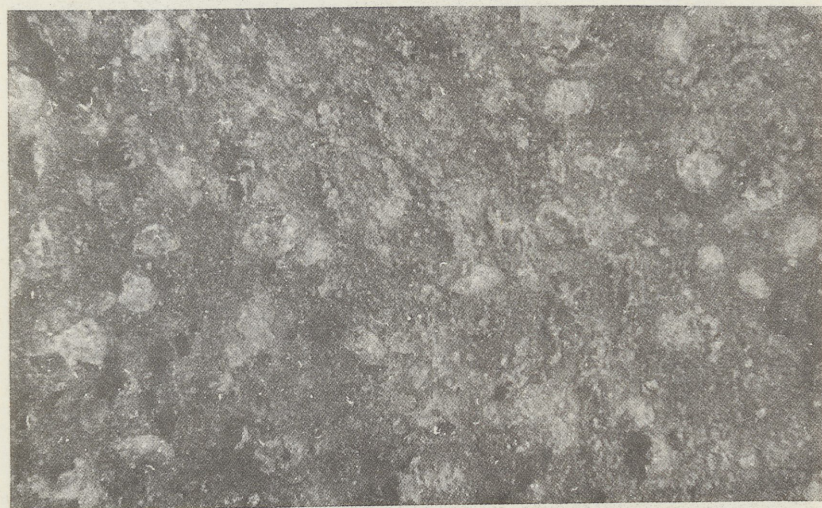
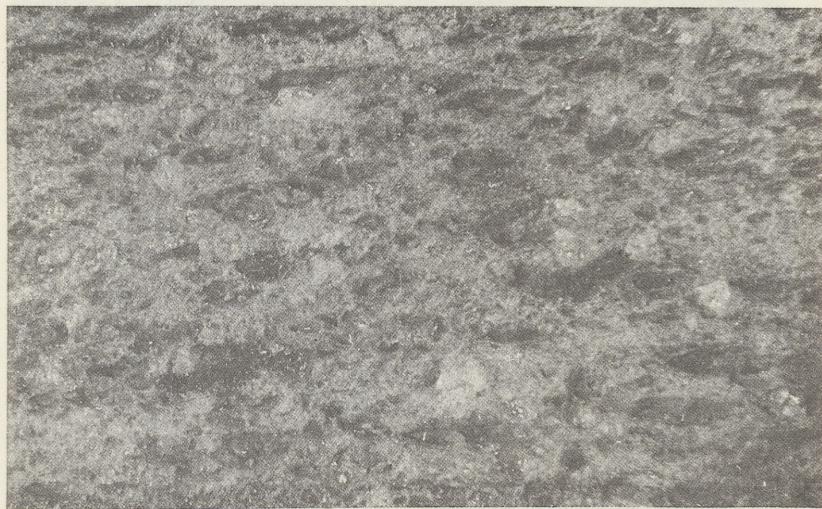
- Foto 1. A2b nõukatke õhik.
Photo 1. Temper of A2b pot-sherd.
Foto 2. B1a nõukatke õhik.
Photo 2. Temper of B1a pot-sherd.

- Foto 3. B3b nôukatke ôhik.
Photo 3. Temper of B3b pot-sherd.
- Foto 4. C1b nôukatke ôhik.
Photo 4. Temper of C1b pot-sherd.

- Foto 5. C1c nõukatke õhik.
Photo 5. Temper of C1c pot-sherd.
- Foto 6. C2a nõukatke õhik.
Photo 6. Temper of C2a pot-sherd.

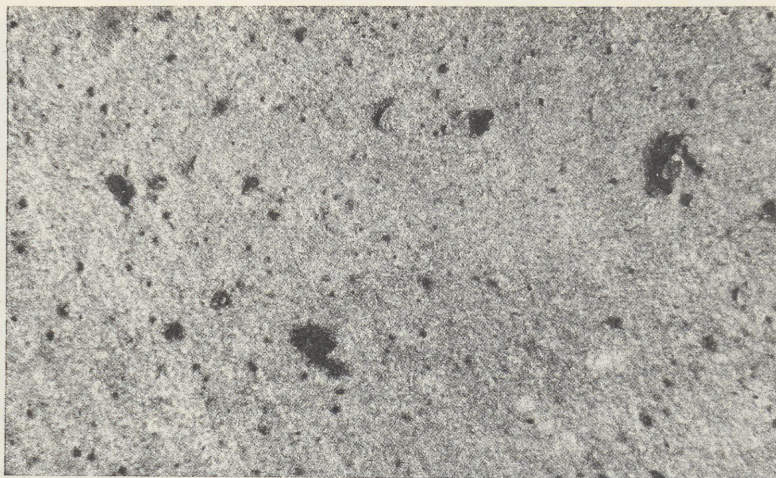

Foto 7. C2b nõukatke õhik.

Photo 7. Temper of C2b pot-sherd.

Foto 8. E1a, B1a ja B1a-1 rühma savinõukatked.

Photo 8. Pot-sherds of subgroups E1a, B1a and B1a-1.

Foto 9. B3c, B3b ja B2a rühma savinõukatked.

Photo 9. Pot-sherds of subgroups B3c, B3b and B2a.

Foto 10. B2b ja B2c rühma savinõukatked.

Photo 10. Pot-sherds of subgroups B2b and B2c.

Foto 11. C1b, C1b-1 ja C2a rühma savinõukatked.

Photo 11. Pot-sherds of subgroups C1b, C1b-1 and C2a.

Foto 12. C1c-1 ja C1c rühma savinõukatked (kõik fotod P. Kraas).

Photo 12. Pot-sherds of subgroups C1c-1 and C1c (all photos by P. Kraas).

Toivo Aus

Medieval Pottery of Tallinn

An essay on the systematization of pottery on the basis of the finds from Harju Street

The present essay has been influenced by the fact that the excavations held in towns of Estonia are not in accordance with the rules of the town archaeology accepted in Europe. This situation influenced the present essay in the following: of the 2891 pot-sherds (from the total of 3725 finds) only 1289 could be taken into consideration.

The aim of the study is to join the vessels found from Estonia into the Scandinavian research system. For that the pot-sherds found in the excavation west of Harju Street were subjected to special investigation (the baking temperature of the ware was determined, so were the types of glaze and the mineralogical composition of the sherds), and, using the Swedish method for systematization, model groups were formed.

The excavation was situated at the foot of the terrace extending from the southwestern slope of the Toompea Hill. It was a wet area where springs could have flown. Populating the district, it had been necessary to take into consideration the surface water flowing down the slopes of the hill.

In determining the soil stratigraphy we proceeded from the results of the soil samples. In the lower part of the cultural layer there were two layers that were preserved in the range of the dig. Above them lay local layers arisen on the areas of houses and house complexes.

In marking the groups of pottery, D. Selling's A, B, C divisions have been used. The Scandinavian system of main and subgroups has not been copied but a system was created where the number of main groups was small (4) and the number of subgroups with subdivisions was big (25). The main groups are marked with A, B, C, D. All the

pot-sherds were divided into subgroups (marked A1a, B1a, C1a etc.) and subdivisions of subgroups (marked B1a-1, C1b-1 etc.).

In case of need the finds can be divided into main groups only: A - local black-gray pottery moulded by hand or on a potter's wheel and baked in low temperature (below 900°); B - red, gray and white vessels baked in medium temperature (900°-1100°), mostly covered with lead-glaze; C - strongly baked vessels (1000°-1200° and more) partly reminding the sintered stoneware; D - vessels of faience and porcelain.

When grouping the vessels, besides the data obtained by special investigation, baking milieu, the manner of manufacturing, the colour of the fracture surface, treating of the surface covering, ornamentation and some morphological characters have been considered. The dating of the vessel groups has proceeded from the comparative data (chapter 3. 3.), the analysis of the frequency of occurrence of the vessels (chapter 4. 2.) and the C-14 datings (chapter 4. 3.).

To determine the occurrence of the vessels, tables were drawn where the groups were correlated to layers, building stages and phases (see tab. 6). The analysis of the frequency of occurrence showed that with group A we deal with separate finds as in the lower layers the continuity of the soil stratigraphy had been severed. Of the imported vessels in the lower layers C1b, B3b and B2a occurred most frequently. The oldest vessels of B1a may have been brought to Tallinn earlier than vessels of C1b, B3b and B2a. Which types of imported vessels were used in the I phase and the beginning of the II phase, was not possible to establish on account of the damaged layers. Similarly to the find relations in Visby, the most frequently occurring vessels were C1. The highest occurrence of the C1c vessels falls indisputably into the period of compound buildings

In the diagram (see fig. 12) the datings of the groups of vessels have been presented. With the aid of analysis and diagram it was established that the home-produced A vessels were averted by foreign C1b, B1a, B2a and B3b vessels. The highest occurrence of these vessels falls into the middle of the 13th century - 14th century. In the II half of the 14th century B2b and C2b vessels came into use and in the 15th-16th century they obtained the dominant position.

Human activities connected with the I phase belongs into the II half of the 12th century. II phase can be dated to the beginning of the 13th-14th century and the III phase to the end of the 13th century and to the 14th century. The IV phase began about the II quarter of the 15th century.

Three generalizations. First - The resultantness of archaeological excavations in Tallinn is directly connected with the excavation methods elaborated for the cultural layer of Tallinn. Second - The colonization of the excavation area took place before the Danish conquest. Obviously the ground at the time of the Battle of Toompea (1219) lay on the level of the second layer. The mass use of imported ware in the middle of the 13th century can be substantiated by the formation of the colony of migrants (1230) and the town rights given to Tallinn in 1248. Three - The systematization of Tallinn vessels will not be resultant unless centres of town archaeology and town research will be founded in Estonia, that would lay base for the Estonian town research system.

Received April 27, 1992.